

Maciej Nyka

Uniwersytet Gdański

SPRAWIEDLIWOŚĆ MIĘDZYPOKOLENIOWA W MIĘDZYNARODOWYM PRAWIE ŚRODOWISKA

Zasada zrównoważonego rozwoju od lat definiuje treść i relacje, jakie zachodzą pomiędzy polityką ochrony środowiska a politykami gospodarczymi czy społecznymi¹. Ekonomiści definiują ją jako zachowania nie pogorszonej (społecznie akceptowanej) jakości środowiska, w tym jego zasobów i użytków pozaekonomicznych dla przyszłych generacji oraz konieczność zabezpieczenia zasobów podstawowych surowców, a zwłaszcza nośników energii dla potrzeb wzrostu gospodarczego w przyszłości². O wadze tej zasady najlepiej świadczyć może liczba aktów prawa międzynarodowego i krajowego, które powołują się na jej założenia. Często, jak w przypadku prawa polskiego, zasada ta zostaje także odzwierciedlona w aktach o charakterze konstytucyjnym, stając się elementem ustrojowym porządku prawnego³.

¹ Zbigniew Bukowski, autor jednego z najbardziej obszernych i kompleksowych opracowań dotyczących zasady zrównoważonego rozwoju, wydanych w ostatnich latach, opisując tę zasadę koncentruje się na aspekcie równowagi. Jest to według autora rozwój, który ma doprowadzić do stanu dynamicznej równowagi i następnie stan ten utrzymać. Por. Z. Bukowski *Zasada zrównoważonego rozwoju w systemie prawa*. Toruń 2009, s. 31. Wydaje się jednak, że w istocie oczekiwania wobec zrównoważonego rozwoju idą jeszcze dalej. Po realizacji zasady zrównoważonego rozwoju oczekuje się bowiem synergii, wytworzenia wartości dodanej zarówno w sferze społecznej i gospodarczej, jak i środowiskowej. Por. UNDP *Powerful Synergies. Gender Equality, Economic Development and Environmental Sustainability*. B. Cela, I. Dankelman, Jeffrey Stern (eds.) UNDP 2013.

² B. Fiedor *Podstawy ekonomii środowiska i zasobów naturalnych*. Warszawa 2002, s. 233.

³ Por. Preambuła Konstytucja Księstwa Andory z 1993 r.; preambuła konstytucji Armenii z 1995 r.; sekcja 41 Konstytucji Argentyny w wersji zmienionej w 1994 r.; art. 7 bis Konstytucji Belgii tekst jednolity z 2007 r.; art. 5 Konstytucji Butanu z 2008 r.; art. 9 Konstytucji Boliwii z 2009 r.; art. 35 Konstytucji Burundi z 2005 r.; art. 27 Konstytucji Kuby z 1992 r.; art. 317, art. 395 i art. 400 Konstytucji Ekwadoru z 2008 r.; preambuła do Konstytucji Estonii z 1992 r.; art. 20a Konstytucji Niemiec; preambuła, art. 42 i art. 69 Konstytucji Kenii zmienionej w 2010 r.; art. 74 Konstytucji RP z 1997 r.; art. 24 Konstytucji RPA zmienionej w 2009 r.; preambuła Konstytucji Szwajcarii z 1999 roku; art. 2 Konstytucji Królestwa Szwecji; preambuła Konstytucji Ukrainy z 1996 r.; dane za *World Future Council Future Generations in Constitutions and Institutions*. http://www.worldfuturecouncil.org/fileadmin/user_upload/Future_Justice/Database_-_countries_-_2.1.pdf [dostęp: 23.8.2015].

Pobieżna refleksja nad zasadą zrównoważonego rozwoju ogranicza się przede wszystkim do zagadnienia równoważenia interesów społecznych, środowiskowych i gospodarczych. Zasada zrównoważonego rozwoju jawi się tym samym jako forma zasady kompromisu, czy też jak wydaje się słuszniej, synergii pomiędzy tymi trzema racjami. Mniej uwagi poświęca się natomiast zagadnieniu, kto ma być beneficjentem zasady zrównoważonego rozwoju. Oczywiście wydaje się to, że społeczeństwo, ludzkość. Najczęściej jednak jest ona rozumiana jako wspólnota wewnątrzgeneracyjna, obejmująca wszystkich ludzi niezależnie od miejsca ich zamieszkania, zasobności, poziomu rozwoju ekonomicznego, społecznego, czy kulturowego. Często zapomina się jednak o tym, że zasada zrównoważonego rozwoju ma także swój wymiar międzygeneracyjny, co okazuje się kluczowe dla rozumienia całej koncepcji⁴. Tworzy tym samym wspólnotę interesu pomiędzy pokoleniem teraźniejszym (funkcjonującym w ramach sprawiedliwości wewnątrzgeneracyjnej realizowanej m.in. przez ruch *environmental justice*⁵) a pokoleniami przyszłymi⁶. Raport Komisji Burtland „Nasza Wspólna Przyszłość” stwierdza: „Pożyczymy kapitał środowiskowy od przyszłych pokoleń bez najmniejszej woli i perspektyw na spłatę [...] Działamy w taki sposób, gdyż uchodzi nam to na sucho: przyszłe pokolenia nie głosują; nie dysponują żadną siłą polityczną czy finansową; nie mogą zaskarżyć naszych decyzji”⁷.

Problem sprawiedliwości międzygeneracyjnej w kontekście ochrony środowiska jest zakorzeniony w samych początkach międzynarodowego prawa środowiska. Deklaracja Sztokholmska⁸, przez wielu uznawana za jeden z fundamentów współczesnych regulacji prawnomiędzynarodowych dotyczących ochrony środowiska, mówi o prawie do wolności, równości i odpowiednich warunków życia w środowisku, które pozwalałoby na przyzwoite życie w dobrobycie jako aspiracji i prawie zarówno pokolenia obecnego jak i wszystkich pokoleń przyszłych. Sprawiedliwość międzygeneracyjna została tym samym wprowadzona jako podstawa aksjologiczna międzynarodowego prawa środowiska na długo przed pracami Komisji Burtland, których efektem stało się opracowanie koncepcji zrówno-

⁴ K. Równy, *Prawo międzynarodowe i rozwój zrównoważony*, „Prawo i Środowisko” 2000, nr 3, s. 71.

⁵ Podstawą stworzenia i funkcjonowania ruchu *environmental justice* była obserwacja, iż istnieje silny związek pomiędzy rasą, sytuacją majątkową oraz koniecznością ponoszenia określonych kosztów środowiskowych. W sferze norm prawa proceduralnego zaobserwowano tendencję do wyłączenia z procesu decyzyjnego związanego z alokacją ryzyk i kosztów środowiskowych niektórych grup społecznych. Pierwsze próby wykazania dyskryminacyjnego charakteru niektórych decyzji administracyjnych, lokujących uciążliwe środowiskowo inwestycje na terenach zamieszkałych przez mniejszości etniczne, oraz ubogą ludność miały miejsce przed sądami w Stanach Zjednoczonych w końcu lat 70.; por. R. Bullard *Dumping in Dixie: Race, Class and Environmental Quality* San Francisco, Oxford 1990; US General Accounting Office *Siting of Hazardous Waste Landfills and Their Correlation with Racial and Economic Status of Surrounding Communities* 1983; J. Ciechanowicz-McLean *Environmental Justice*, [w:] *Leksykon prawa ochrony środowiska*, Warszawa 2009, s. 344; A. Lowry, T. Stephens, *Environmental Justice*, „Michigan Bar Journal” December 2001, s. 25.

⁶ Z. Bukowski *Zasada zrównoważonego...*, s. 31.

⁷ G. Brundtland et al., *Our Common Future*, Oxford 1987, s. 12.

⁸ Por. zasadę 1 i 2 Deklaracji Sztokholmskiej. Por. Z. Bukowski, *Zasada zrównoważonego...*, s. 31.

ważonego rozwoju⁹. Odwołuje się ona do potrzeby zaspokojenia podstawowych potrzeb wszystkich ludzi współczesnych, bez umniejszania szans rozwojowych przyszłych pokoleń.

Uwzględnienie interesu przyszłych pokoleń rodzi jednak istotne problemy zarówno polityczne jak i prawne. Podstawowym problemem politycznym jest fakt, że jeżeli uznamy państwo za instytucję powołaną do redystrybucji dóbr pomiędzy obywatelami, to uwzględnienie interesu dodatkowej kategorii koncesjonariuszy – przyszłych pokoleń wymagać musi politycznie niepopularnej wstrzeźliwości w zaspokajaniu potrzeb pokolenia teraźniejszego. Jest to tym bardziej aktualne, gdy weźmiemy pod uwagę potencjalnie nieograniczony liczbowo zasób pokoleń przyszłych. Nic więc dziwnego, że ochrona środowiska kosztem rezygnacji z części możliwości rozwojowych znajduje szersze poparcie tylko w niektórych, bardziej świadomych ekologicznie społeczeństwach Zachodu, społeczeństwach dobrobytu. Zastanawiać można się oczywiście nad szczerością takich intencji w społeczeństwach, które swe szanse rozwoju w oparciu o rabunkową gospodarkę surowcową już zrealizowały zarówno na swoim terytorium, jak i na obszarach stanowiących onegdaj ich kolonie. Jest to szczególnie aktualne w świetle problemów, jakie pojawiają się przy realizacji zasady wspólnej acz zróżnicowanej odpowiedzialności. Tym samym rodzi się pytanie, na ile możliwe jest zagwarantowanie sprawiedliwości międzypokoleniowej w sytuacji, gdy ci, którzy mogą swoje interesy artykułować wprost, nie są poprawnie zabezpieczeni. Lub ujmując problem inaczej, czy możliwe jest zagwarantowanie sprawiedliwości międzypokoleniowej, w sytuacji gdy nie można zagwarantować minimum sprawiedliwości w ujęciu wewnątrzpokoleniowym. Tym bardziej jednak dostrzec można potrzebę zagwarantowania normatywnego charakteru realizacji interesu przyszłych pokoleń w obrębie ochrony środowiska naturalnego. Gwarancje te powinny umożliwiać jak najbardziej efektywną realizację jego ochrony.

Z punktu widzenia prawa kluczowym działaniem jest ustalenie, czy deklarowane obowiązki wobec przyszłych pokoleń (lub odpowiadające im uprawnienia, których desygnatem mają być przeszłe pokolenia), mają charakter normatywny, czy też pozostają w świetle obowiązków moralnych. Co do faktu istnienia obowiązku troski wobec przyszłych pokoleń na gruncie moralności nie ma raczej większych wątpliwości. Islam uznaje Boga za jedyne prawowitego właściciela Ziemi, podczas gdy ludzie jedynie zarządzają tą własnością w interesie przyszłych pokoleń¹⁰. W tradycji judeochrześcijańskiej Ziemia została oddana człowiekowi w swoje międzypokoleniowe powiernictwo¹¹. Podobne koncepcje nie są też obce

⁹ Elementów nawiązujących do sprawiedliwości międzygeneracyjnej można dopatrzeć się już w zasadzie 1 Deklaracji Sztokholmskiej z 1972 r. UN Doc A/CONF.48/14/Rev.1.

¹⁰ Dissenting opinion of Judge Christopher Weeramantry in case *Gabcikovo-Nagymaros Gabcikovo-Nagymaros I.C.J.* 102 (25.08.1997).

¹¹ Genesis 1:1-31, 17:7-8.

kulturom i religiom Azji¹². Również filozofia świecka, której od wieków nie jest obca koncepcja relacji pomiędzy pokoleniem teraźniejszym a pokoleniami przyszłymi, identyfikuje konieczność ochrony interesu przyszłych pokoleń. Jako przykład podać można tu chociażby cały dorobek filozofii praw natury, ze szczególnym uwzględnieniem przedstawicieli koncepcji umowy społecznej, zaczynając od Johna Locke'a, a na Johnie Rawlsie kończąc. To właśnie Rawls w swojej teorii sprawiedliwości uznał, że cała koncepcja sprawiedliwości jako bezstronności nie mogłaby istnieć bez uwzględnienia perspektywy przyszłych pokoleń¹³.

Istnienie obowiązku ochrony praw przyszłych pokoleń na gruncie etyki nie rozstrzyga jednak faktu istnienia analogicznych obowiązków na gruncie normatywnym. Znajdująca się pod dużym wpływem koncepcji państwa prawa kontynentalna kultura prawna identyfikuje obowiązki pokolenia teraźniejszego wobec pokoleń przyszłych¹⁴, niekiedy nadając im wręcz charakter postulatyczny¹⁵ i zbliżając tym samym do praw człowieka. Odniesienia do ochrony interesu środowiskowego przyszłych pokoleń odnaleźć należy w licznych aktach prawa krajowego. Na gruncie prawa polskiego przywołać można chociażby ustawę o samorządzie wojewódzkim. W artykule 11 wprowadza się wymóg, aby strategia rozwoju województwa uwzględniała, przy zachowaniu wartości środowiska kulturowego i przyrodniczego, interes przyszłych pokoleń. Podobne regulacje znaleźć można także w rozporządzeniu o najwyższych dopuszczalnych stężeniach i natężeniach czynników dla zdrowia w środowisku pracy¹⁶, w planach gospodarowania wodami¹⁷,

¹² Dissenting opinion of Judge Christopher Weeramantry in case *Gabcikovo-Nagymaros I.C.J.* 108 [dostęp: 25.08.1997].

¹³ John Rawls, *A Theory of Justice: Revised Edition*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge 1999, s. 251; E. Agius, *Obligations of Justice towards Future Generations: A Revolution in Social and Legal Thought*, [w:] *Future Generations and International Law*, ed. Emmanuel Agius, Salvino Busuttill, Tae-Chang Kim, Katsuhiko Yazaki, Erthscan Publications Ltd., London 1998, s. 5; John Rawls, *A Theory of Justice...*, s. 251.

¹⁴ Przykładowo Konstytucja RP z 1997 r. w art. 74 nakłada na władze publiczne obowiązek prowadzenia polityki ekologicznej gwarantującej bezpieczeństwo ekologiczne zarówno pokoleniom współczesnym, jak i pokoleniom przyszłym. Podobnie Konstytucja Republiki Federalnej Niemiec w art. 1. Obszerna dyskusja na temat doktryny *Rechtstatt* i jej roli w ochronie praw przyszłych pokoleń zob. P. Saladin, C. Zengler *Rechte künftiger Generationen*, Basel-Frankfurt a.M. 1988, s. 63–77.

¹⁵ Tak m.in. doktryna austriacka i niemiecka w odniesieniu do gwarancji godności dla przyszłych pokoleń; por. C. Zengler, *Rechte künftiger...*, s. 95.

¹⁶ Dz. Urz. z 2014 r., poz. 817.

¹⁷ Uchwała z dnia 22 lutego 2011 r. Plan gospodarowania wodami na obszarze dorzecza Świeżej; M.P. z 2011 r. Nr 59 poz. 579; Uchwała z dnia 22 lutego 2011 r. Plan gospodarowania wodami na obszarze dorzecza Łaby; M.P. z 2011 r. Nr 52 poz. 561; Uchwała z dnia 22 lutego 2011 r. Plan gospodarowania wodami na obszarze dorzecza Dunaju; M.P. z 2011 r. Nr 51 poz. 560; Uchwała z dnia 22 lutego 2011 r. Plan gospodarowania wodami na obszarze dorzecza Dniestru; M.P. z 2011 r. Nr 38 poz. 425; Uchwała z dnia 22 lutego 2011 Plan gospodarowania wodami na obszarze dorzecza Jarf; M.P. z 2011 r. Nr 37 poz. 424; Uchwała z dnia 22 lutego 2011 r. Plan gospodarowania wodami na obszarze dorzecza Niemna; M.P. z 2011 Nr 58 poz. 578; Uchwała z dnia 22 lutego 2011 r. Plan gospodarowania wodami na obszarze dorzecza Pregoly; M.P. z 2011 r. Nr 55 poz. 566; Uchwała z dnia 22 lutego 2011 r. Plan gospodarowania wodami na obszarze dorzecza Ücker; M.P. z 2011 r. Nr 56 poz. 567; Uchwała z dnia 22 lutego 2011 r. Plan gospodarowania wodami na obszarze dorzecza Odry; M.P. z 2011 r. Nr 40 poz.

strategii zrównoważonego rozwoju wsi¹⁸, rolnictwa i rybactwa na lata 2012–2020¹⁹, w Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju²⁰ i wielu innych. Ponadto nie sposób pominąć licznych konwencji międzynarodowych, które po związaniu się nimi przez Rzeczpospolitą Polską stały się elementami krajowego porządku prawnego²¹.

Troska o ochronę interesu przyszłych pokoleń jest szczególnie eksponowana w licznych normach prawa międzynarodowego²². Nie można nie wymienić w tym kontekście Karty Narodów Zjednoczonych, która została napisana celem ochrony przyszłych pokoleń przed klęską wojny²³. Odniesienia do przyszłych pokoleń odnaleźć można także w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, gdzie przyrodzona godność wszystkich członków wspólnoty ludzkiej została uznana za podstawę wolności, sprawiedliwości i pokoju. Co ważne, Deklaracja posługuje się terminem wspólnoty ludzkiej, sugerując objęcie w ramach tej klasy podmiotów zarówno wymiaru intrageneracyjnego, jak i wymiaru intergeneracyjnego²⁴. Także inne dokumenty Organizacji Narodów Zjednoczonych oraz instytucji działających w jej ramach nakierowano na identyfikację i ochronę interesu przyszłych pokoleń. W pierwszym rzędzie wymienić trzeba UNESCO, która w 1997 r. wydała Deklarację o zobowiązaniach obecnych pokoleń wobec przyszłych pokoleń. Deklaracja ta, poza aspektami społecznymi i politycznymi, odnosi się także do

---

451; Uchwała z dnia 22 lutego 2011 r. Plan gospodarowania wodami na obszarze dorzecza Wisły; M.P. z 2011 r. Nr 49 poz. 549.

¹⁸ M.P. z 2012 r., poz. 839.

¹⁹ M.P. z 2012 r., poz. 839.

²⁰ M.P. z 2012 r., poz. 252.

²¹ Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy (Grenada 3.10.1985); Konwencja o zakazie używania technicznych środków oddziaływania na środowisko w celach militarnych lub jakichkolwiek innych celach wrogich (Genewa 18.5.1977); Wspólna konwencja bezpieczeństwa w postępowaniu z wypalonym paliwem jądrowym i bezpieczeństwa w postępowaniu z odpadami promieniotwórczymi (Wiedeń 5.9.1997); Ramowa konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu (Nowy Jork 9.5.1992); Konwencja o różnorodności biologicznej (Rio de Janeiro 5.6.1992); Konwencja o dostępie do informacji, udziale społeczeństwa w podejmowaniu decyzji oraz dostępie do sprawiedliwości w sprawach dotyczących środowiska (Aarhus 25.6.1998); Konwencja o międzynarodowym handlu dzikimi zwierzętami i roślinami gatunków zagrożonych wyginięciem (Waszyngton 3.3.1973); Protokół z 1997 r. uzupełniający Międzynarodową konwencję o zapobieganiu zanieczyszczeniu morza przez statki z 1973 r., zmodyfikowaną przynależnym do niej Protokółem z 1978 r. (Londyn 26.9.1997). Wśród umów bilateralnych do najważniejszych należą: Grecja-Polska. Traktat o przyjaźni i współpracy (Ateny 12.6.1996); Iran-Polska. Porozumienie między Ministrem Środowiska Rzeczypospolitej Polskiej a Urzędem Ochrony Środowiska Islamskiej Republiki Iranu o współpracy w dziedzinie ochrony środowiska (Teheran 10.10.2002); Białoruś-Polska. Porozumienie o współpracy w dziedzinie ochrony środowiska (Białowieża 12.9.2009); RFN-Polska. Traktat o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy (Bonn 17.6.1991).

²² M. Nyka, *Future Generations Rights to Natural Resources, Enacting Environmental Justice through Global Citizenship*, M. Nyka, E. Scheider, Oxford 2014, s. 42 i n.

²³ Dz. U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90.

²⁴ Niektórzy autorzy wprost wywodzą ochronę praw przyszłych pokoleń z instytucji ochrony praw człowieka. Por. P. Sands, J. Peel, A. Fabra, R. MacKenzie (eds.), *Principles of International Environmental Law*, wyd. 3 Cambridge 2012, s. 210.

zagadnień z zakresu ochrony życia i zdrowia ludzkiego czy ochrony środowiska. Dla omawianego w tym artykule tematu istotne jest, że deklaracja bezpośrednio odnosi się do istnienia osobnej kategorii obowiązków związanych z zapewnieniem odpowiednich warunków życia przyszłym pokoleniom. UNESCO staje się tym samym jedną z pierwszych instytucji międzynarodowych nastawionych na ochronę interesu pokoleń przyszłych²⁵.

Współcześnie w kilkudziesięciu dokumentach prawnomiędzynarodowych znaleźć można odniesienia do ochrony przyszłych pokoleń²⁶. W kontekście ochrony środowiska naturalnego pojawiają się one w dokumentach dotyczących: a) różnorodności biologicznej, b) technik modyfikacji środowiska, c) wspólnego dziedzictwa ludzkości, d) ochrony klimatu, e) ochrony przyrody, f) ochrony środowiska morskiego, g) przeciwdziałania katastrofom przemysłowym, h) zdrowia, i) przeciwdziałania pustynnieniu, j) gospodarowania odpadami radioaktywnymi, k) praw podstawowych, l) prawa do rozwoju²⁷. Odwołania do praw przyszłych pokoleń mają zarówno formułę odniesień do ochrony interesu pokoleń teraźniejszych i przyszłych, jak i odnoszą się w sposób indywidualny do przyszłych pokoleń jako osobnej kategorii interesariuszy. Nawiązania do interesu przyszłych pokoleń znaleźć można zarówno w preambułach dokumentów międzynarodowych, jak i w treści konkretnych przepisów prawnych²⁸. W pierwszym przypadku ochrona tego interesu determinuje wykładnię całego aktu, w drugim przypadku mówimy o stosunkowo precyzyjnie (jak na prawo międzynarodowe) określonym obowiązku bądź uprawnieniu. Co jeszcze bardziej istotne, odniesienia te odnaleźć można zarówno w dokumentach mających, pomimo ich doniosłości, charakter niewiążący, jak np. Agenda 21²⁹, Deklaracja Milenijna³⁰ czy Deklaracja z Rio de Janeiro³¹, jak i w wiążących porozumieniach międzynarodowych jak chociażby Konwencja o ochronie bioróżnorodności³²,

²⁵ M. Nyka, *Future Generations...*, s. 43.

²⁶ Listę aktów prawa międzynarodowego, w których znajdują się odniesienia do praw przyszłych pokoleń odnaleźć można jako załącznik do H. Ward, *Beyond the Short Term: Legal and Institutional Space for Future Generations in Global Governance*, „Yearbook of International Environmental Law” 2011, t. 22, nr 1.

²⁷ H. Ward, *Beyond the Short Term: Legal and Institutional Space for Future Generations in Global Governance*, „Yearbook of International Environmental Law” 2011, t. 22, nr 1, s. 10.

²⁸ Ani w regułach interpretacyjnych umów międzynarodowych, ani w ramach reguł rozumowań prawniczych nie można znaleźć potwierdzenia tezy prezentowanej przez część doktryny, która pozbawia mocy wiążącej, lub ogranicza obowiązywanie zapisów umowy znajdujących się w preambule do danego aktu prawnego. J. Menkes, *Kształtowanie prawa międzynarodowego zasobów wodnych*, Warszawa 2000, s. 206.

²⁹ Agenda 21: Programme of Action for Sustainable Development U.N. GAOR, 46th Sess., Agenda Item 21, UN Doc A/Conf.151/26 (1992).

³⁰ United Nations Millennium Declaration, Resolution Adopted by the General Assembly 18.12.2000, A/RES/55/2.

³¹ UN Doc. A/CONF.151/26 (vol. I) / 31 ILM 874 (1992).

³² Dz. U. z 2002 r. Nr 184 poz. 1532.

Konwencja CITES³³, Ramowa Konwencja w sprawie zmian klimatu³⁴, czy Konwencja o ochronie i użytkowaniu cieków transgranicznych i jezior międzynarodowych³⁵. Z powodu zawarcia postulatu ochrony przyszłych pokoleń w samej definicji zrównoważonego rozwoju, katalog dokumentów, w których znajdzie się pośrednie odniesienie do ochrony przyszłych pokoleń poprzez odniesienie do zasady zrównoważonego rozwoju, rozszerza się jeszcze bardziej niż wspomniane tu kilkadziesiąt aktów prawa międzynarodowego i kilkanaście prawa krajowego. Bardzo istotne znaczenie w katalogu aktów nawiązujących do praw przyszłych pokoleń ma Konwencja z Aarhus³⁶. Mówi ona bowiem o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w podejmowaniu decyzji z zakresu ochrony środowiska, oraz dostępie do sprawiedliwości w ochronie środowiska w kontekście praw, a nie interesu prawnego³⁷, czyniąc tym samym krok w stronę bezpośredniego uznania praw przyszłych pokoleń w obszarze przez nią regulowanym.

Powyższe przykłady nasuwają badaczowi określone refleksje i wątpliwości. Oczywiście są problemy natury praktycznej, związane z wyodrębnieniem nowej kategorii interesariuszy w obszarze ochrony środowiska. W jaki sposób efektywnie realizować ideę sprawiedliwości wobec podmiotów, które nie istnieją? Czy jest to w ogóle potrzebne? Jakie korzyści może odnieść identyfikacja i zapewnienie określonej ochrony przyszłym pokoleniom w prawie? Czy ma być to ochrona poprzez nadanie tym podmiotom praw, czy też może wystarczy zagwarantować istnienie obowiązku ochrony. Odpowiedzi na te pytania mogą zostać udzielone jedynie wspólnie przez wypowiedzi praktyki pod postacią orzeczeń sądów, opinie doktryny prawa międzynarodowego oraz, co wydaje się najistotniejsze, doktryny filozofii prawa.

Dużym problemem współczesnej polityki gospodarczej realizowanej przez rządy państw, a do pewnego stopnia również przez międzynarodowe organizacje gospodarcze, jest niechęć uwzględniania dłuższej perspektywy czasowej przy podejmowaniu decyzji gospodarczych³⁸. Decyzje te mają charakter realizacji pewnych form sprawiedliwości dystrybucyjnej. Dotyczą one zagadnień związanych z korzystaniem ze środowiska i jego zasobów, a także internalizacji kosztów produkcji. Brak realizacji postulatu sprawiedliwego oszczędzania – pojęcia wprowadzonego przez Rawlsa w jego teorii sprawiedliwości³⁹ – stanowi istotne zagrożenie dla możliwości rozwojowych pokoleń, które z zasobów środowiska korzystać będą chciały za 50, 100 czy 150 lat. Autor ten sam wskazuje, że jego koncepcja sprawiedliwości nie byłaby kompletna, gdyby nie uwzględniono w niej

³³ Dz. U. z 1991 r. Nr 27, poz. 112.

³⁴ Dz. U. z 1996 r. Nr 53, poz. 238.

³⁵ Dz. U. z 2003 r. Nr 78, poz. 702.

³⁶ Dz. U. z 2003 r. Nr 78, poz. 706.

³⁷ Por. Art. 1 Konwencji z Aarhus.

³⁸ H. Ward, *Beyond the Short Term*:..., s. 4.

³⁹ J. Rawls, *Teoria Sprawiedliwości* Warszawa 2013, s. 417 i n.

perspektywy przyszłych pokoleń⁴⁰. Niezrównoważone korzystanie z zasobów powoduje zmiany, których skutki, jeżeli nawet nie są dostrzegalne w ramach zaspokajania potrzeb pokolenia współczesnego (w ramach sprawiedliwości wewnątrzpokoleniowej), będą z pewnością dostrzegalne w przyszłości⁴¹. Powiązany z tym zjawiskiem jest powszechny brak internalizacji całości kosztów zewnętrznych prowadzonej działalności⁴², szczególnie w sektorach energetycznym, przetwórczym, rolnictwie i produkcji przemysłowej, a także przy realizacji inwestycji infrastrukturalnych⁴³.

Realizacja zasady sprawiedliwości wobec podmiotów nieistniejących, przyszłych, napotyka na istotne problemy. Jednym z bardziej istotnych wydaje się problem braku kontaktu między pokoleniem obecnym a pokoleniami przyszłymi⁴⁴. Powoduje to z jednej strony trudności w określeniu wspólnoty, w ramach której sprawiedliwość międzygeneracyjna miałaby się realizować, a z drugiej strony problemy z określeniem potrzeb przyszłych pokoleń, z którymi mogłyby zostać skorelowane prawa i obowiązki⁴⁵. Sprawiedliwość realizowana może być jedynie w ramach określonej wspólnoty. Już Arystoteles i Platon uznawali sprawiedliwość za koncepcję realizowaną w kontekście społecznym, dotyczącą obowiązków i uprawnień w ramach społeczeństwa⁴⁶. Podobnie bardziej współczesny David Hume, mówiąc o redystrybucji, mówi o relacjach wewnątrzspołecznych⁴⁷. Niektórzy autorzy pojęcie wspólnoty, w ramach której może być realizowana koncepcja sprawiedliwości, ograniczają do tych przypadków, gdy wszystkie podmioty dzielące czas swojej egzystencji – występują jednocześnie⁴⁸.

Wspólnotą, w ramach której może być realizowana koncepcja sprawiedliwości, jakkolwiek założenie takie i tak wydaje się ryzykowne, może być co najwyżej wspólnota międzynarodowa (sprawiedliwość wewnątrzgeneracyjna). Trudno jednak mówić o dystrybuowaniu dóbr (lub ciężarów) w ramach społeczności, która przy optymistycznym założeniu trwania gatunku ludzkiego przez dziesiąt-

⁴⁰ Tamże, s. 417.

⁴¹ H. Jonas, *Imperative of responsibility: In Search of an Ethics for the Technological Age*, Chicago 1984, s. 5.

⁴² Założenie internalizacji kosztów zewnętrznych w celu naprawy niedoskonałości rynku została stworzona niemalże sto lat temu (w 1920 r.), przez Artura Pigou. W swoich badaniach rozpatrywał problem efektów zewnętrznych i zaproponował sposób na zniwelowanie ich negatywnych skutków przez nałożenie podatku w odpowiedniej wysokości (Podatek Pigou).

⁴³ O. Vicha, *The polluter-pays principle in OECD recommendations and its application in international and EC/EU law*, „Czech Yearbook of International Law” 2011, t. 2, s. 61.

⁴⁴ A. Gosseries, *On Future Generations' Future Rights*, „The Journal of Political Philosophy” 2008, t. 16, nr 4, s. 454.

⁴⁵ M. Nyka, *Future Generations...*, s. 42 i 43.

⁴⁶ R. Hiskies, *The Human Right to a Green Future. Environmental Rights and Intergenerational Justice*, Cambridge 2009, s. 22.

⁴⁷ Tamże.

⁴⁸ W. Beckermann, *Sustainable Development and Our Obligations to Future Generations*, [w:] A. Dobson (ed.), *Fairness and Futurity*, Oxford 1999; s. 71 i n. H. Steiner, *The rights of future generations*, [w:] D. MacLean, P. Brown (eds.), *Energy and Future*, New York 1983, s. 154–156.

ki czy setki tysięcy lat będzie się rozciągać w tak szerokich ramach czasowych⁴⁹. Z drugiej jednak strony przyjąć trzeba, że w kontekście ochrony środowiska sprawiedliwość dystrybucyjna dotyczyć może zarówno dóbr środowiskowych, jak i ciężarów środowiskowych⁵⁰. O ile brak konsumpcji (sprawiedliwe oszczędzanie czy zrównoważone korzystanie z zasobów) może niekiedy być trudno utożsamiane z redystrybucją, o tyle koszty związane ze skażeniem środowiska naturalnego, zmianami klimatycznymi czy brakiem dostępu do wykorzystanych zasobów naturalnych podlegać mogą, a nawet powinny, refleksji redystrybucyjnej⁵¹.

Jedną z propozycji, które mogą pomóc przezwyciężyć ten problem poprzez wskazanie istnienia społeczności międzygeneracyjnej, jest koncepcja uznania ludzkości jako całości za podmiot praw i obowiązków. Martin Golding, a bazując na jego badaniach, Avril de-Shalit proponują pojęcie wspólnoty międzygeneracyjnej⁵². Jej cechą charakterystyczną jest fakt, że rozciąga się ona w przyszłość, uwzględniając także przeszłe pokolenia⁵³. Zdaniem autorki tak samo jak uznajemy przeszłość za element kształtujący nasz obecny byt, tak samo uznawać powinno się także przyszłość za element naszego jestestwa⁵⁴. Jednym z elementów tworzących taką wspólnotę jest fakt istnienia określonych dóbr o charakterze publicznym, które są dzielone w ramach takiej wspólnoty⁵⁵. Oczywistym wydaje się, że zasoby środowiskowe, umożliwiające naszą egzystencję, mogą być przykładem takich dóbr publicznych⁵⁶. Koncepcja ochrony ludzkości, rozumianej jako zapewnienia przetrwania gatunkowego człowieka, nie jest koncepcją nową. Wydaje się ona głęboko zakorzeniona w filozofii prawa natury. Co więcej, wydaje się że do pewnego stopnia przejęli ją nawet przedstawiciele pozytywizmu prawniczego. Już Immanuel Kant twierdził, że przyszłość ludzkości jest realizacją planu natury⁵⁷. Dążenie do zapewnienia trwania gatunku ludzkiego było uznawane przez niego za imperatyw kategoryczny – zasadę, która jest uniwersalna i istnieje niezależnie od czasu i miejsca⁵⁸. Podobnie Herbert Hart uznaje przetrwa-

⁴⁹ H. Steiner, *The rights...*, s. 154–156.

⁵⁰ R. Hiskies, *The Human Right...*, s. 20.

⁵¹ Tamże, s. 22.

⁵² M. Golding, *Limited Obligations to Future Generations*, [w:] Louis P. Pojman, Paul Pojman (eds.), *Environmental Ethics: Readings in Theory and Application*, Belmont 2008 s. 360 (reprint z *The Monist*, vol. 56 (1972)); A. de-Shalit, *Why posterity matters*, New York 1995, s. 13–51.

⁵³ Tamże, s. 12.

⁵⁴ Tamże, s. 15–16.

⁵⁵ Tamże, s. 124 i n.

⁵⁶ Niektóre zasoby środowiskowe były uznawane za dobra publiczne już w czasach starożytnych. Przykładem może być tu chociażby prawo rzymskie. Por. J. Noyes, *The Common Heritage of Mankind: Past, Present, and Future*, „Denver Journal of International Law & Policy” 2012, t. 40, nr 447, s. 457

⁵⁷ I. Kant, *Idea for Universal History from a cosmopolitan point of view*, przekł. L. Beck, Indianapolis 1963, s. 21; P. Becchi, *Our Responsibility Towards Future Generations*, [w:] K. Mathis (ed.), *Efficiency, Sustainability, and Justice to Future Generations*, London, New York 2011, s. 78.

⁵⁸ P. Becchi, *Our Responsibility...*, s. 81.

nie gatunku ludzkiego za pierwszą i podstawową funkcję prawa i podstawowy cel ludzkości⁵⁹.

Powiązana z powyższymi argumentami jest koncepcja wspólnego dziedzictwa ludzkości⁶⁰. Artykuł 4 Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego nakłada na państwa-strony obowiązek zapewnienia identyfikacji, ochrony, konserwacji, rewaloryzacji i przekazania przyszłym pokoleniom dziedzictwa kulturalnego i naturalnego⁶¹. Argument dotyczący braku jednoczasowości występowania pokoleń w ramach sprawiedliwości międzygeneracyjnej traci na swoim znaczeniu wobec faktu, że współczesne pokolenie osiągnęło taki stopień rozwoju, który umożliwia w prosty sposób, a niekiedy nawet niechcący lub nieświadomie determinowanie warunków życia przyszłych pokoleń. Z tego też względu wybrane wartości kulturowe, a coraz częściej i środowiskowe uznawane są za tak istotne, że pozostawiano je w swoistym permanentnym powiernictwie w celu zachowania ich dla ludzkości. Uznając ludzkość, a więc wszystkie pokolenia przeszłe, teraźniejsze i przyszłe za powierników określonego dobra tworzy się pewien element jednoczasowości. Ludzkość jest traktowana jako element nieprzemijający, posiadający stały interes i obowiązek w zachowaniu określonych dóbr w stanie nie pogorszonym⁶².

Sposobem na przewyżczenie trudności wynikających z braku tożsamości czasu istnienia generacji przyszłych i teraźniejszej jest proponowana przez Rawlsa koncepcja sprawiedliwego oszczędzania. Co więcej, fakt braku istnienia osoby uprawnionej nie stanowi dla niektórych przedstawicieli doktryny okoliczności, która wyłączałaby możliwość przypisania tym podmiotom prawa. Prawo to stanowi bowiem korelat sytuacji prawnej osób przyszłych, w przyszłości. Współcześnie, uprawnionym do realizacji tego prawa, mogą być inne podmioty działające w interesie tego podmiotu przyszłego⁶³.

Osobnym zagadnieniem ściśle powiązaniem z omawianym problemem braku jednoczasowości i konsekwencji, jakie z tego faktu mogą wynikać dla realizacji sprawiedliwości, jest kwestia możliwości przypisania praw przyszłym pokoleniom. W przypadku odpowiedzi pozytywnej muszą się pojawić kolejne kwestie, jak chociażby problem określenia charakteru tych praw, czy zagadnienie sposobu ich realizacji w czasach współczesnych. Teoria prawa przewiduje możliwość istnienia obowiązków bez jednoczesnego współistnienia skorelowanych z nimi

⁵⁹ H. Hart, *The Concept of law*, wyd. 2, Oxford 1994, s. 187.

⁶⁰ K. Beslar, *The Concept of Common Heritage of Mankind in International Law*. Kluwer Law International 1998, s. 76–78; P. Birnie i A. Boyle uznają sprawiedliwość międzypokoleniową jako wykorzystanie i rozwijanie naturalnego i kulturowego dziedzictwa w sposób, który umożliwia pozostawienie tego dziedzictwa w stanie nie pogorszonym w stosunku do stanu zastanego, P. Birnie, A. Boyle *International Law & the Environment*, Oxford 2002, s. 89.

⁶¹ Dz. U. z 1976 r. Nr 32, poz. 190.

⁶² Por. J. Noyes, *The Common Heritage of Mankind: Past, Present, and Future*, „Denver Journal of International Law & Policy” 2012, t. 40, s. 451 i n.

⁶³ M. Kramer, N. Simmonds, H. Steiner, *A Debate over Rights: Philosophical Enquiries*. Oxford 1998, s. 45.

praw⁶⁴. Nie ma jednak wątpliwości, że takie podejście w pewien sposób upośledza ochronę interesu objętego obowiązkiem, w porównaniu do sytuacji, w której interes prawny jest chroniony poprzez nadanie odpowiednich praw⁶⁵.

Możliwość przypisania praw podmiotowych przyszłym pokoleniom stanowi wyzwanie. Część doktryny w sposób niezwykle łatwy zgadza się na wprowadzenie nowej kategorii podmiotów praw⁶⁶. Podejście takie wydaje się zbyt daleko idące i wpisuje się w obecne na marginesie dyskusji naukowej próby przypisania praw zwierzętom czy „matce naturze”. Na drugim biegunie pojawiają się głosy jednoznacznie i w sposób nie do końca poprawnie uzasadniony kategorycznie odmawiające możliwości przyznania praw przyszłym pokoleniom⁶⁷. Autorzy tych argumentów z kolei zdają się niekiedy dyskutować z faktami prawnymi polegającymi na wpisywaniu wprost praw przyszłych pokoleń do obowiązujących norm prawnych⁶⁸, orzecznictwem sądowym dopuszczającym niekiedy występowanie z roszczeniami w imieniu przyszłych pokoleń, a także tworzeniu odpowiednich mechanizmów proceduralnych i instytucjonalnych, które umożliwiłyby ich realizację.

Spora grupa autorów w celu przewyciężenia ograniczeń wynikających z braku jednoczasowości występowania współczesnego pokolenia i pokoleń przyszłych stara się wskazywać na prawa do środowiska jako pewną szczególną kategorię praw powiązanych, jeżeli nie tożsamy z prawami człowieka. Nickel prezentuje koncepcję praw międzygeneracyjnych⁶⁹. Jednym z najistotniejszych praw z tej kategorii ma być prawo do bezpiecznego środowiska⁷⁰. Edith Brown Weiss wyodrębnia kategorię praw „planetarnych” (*planetary rights*), jako specjalną kategorię praw człowieka, mających na celu ochronę środowiska dla potrzeb pokoleń przyszłych⁷¹.

⁶⁴ Przykładem może być tutaj chociażby Czysta Teoria Prawa Hansa Helsen. Autor ten jako przykłady obowiązków, które mogą istnieć bez skorelowania ich z prawami podaje obowiązek ochrony zwierząt czy obowiązek ochrony środowiska naturalnego; por. H. Kelsen, *Pure Theory of Law*, Berkeley 1967, s. 62.

⁶⁵ E. Brown Weiss, *Our Rights and Obligations to Future Generations for the Environment*, „American Journal of International Law” 1990, t. 84, s. 215.

⁶⁶ Tak np. A. de-Shalt, *Why posterity...*, s. 114; G. Pletcher, *The rights of future generations*, [w:] E. Partridge (ed.), *Responsibilities to Future Generations*, Buffalo 1980, s. 168.

⁶⁷ Por. np. R. de George, (1979) *The environment, rights and future generations*, [w:] K. Goodpaster, K. Sayre (eds.), *Ethics and Problems of the 21st Century*, Notre Dame 1979, s. 95; J. Feinberg, *The rights of animals and future generations*, [w:] *Rights, Justice and the Bounds of Liberty*, Princeton 1980, s. 167; A. Baier, *The rights of past and future persons*, [w:] E. Partridge (ed.), *Responsibilities to Future Generations*, Buffalo 1981 s. 174.

⁶⁸ M. Nyka, *Future Generations...*, s.42 i 43.

⁶⁹ J. Nickel, *The Human Right to a Safe Environment*, „Yale Journal of International Law” 1993, t. 18, s. 281–295.

⁷⁰ Tamże.

⁷¹ E. Brown Weiss, *In Fairness to Future Generations: International Law, Common Patrimony, and Intergenerational Equity*. Tokyo 1989, s. 120–123.

Rozważania relacji z przeszłymi pokoleniami z perspektywy praw przyszłych pokoleń ma pewną przewagę nad analogiczną refleksją w kategoriach obowiązków moralnych czy nawet prawnych. Można mówić nawet o pewnej swoistej wartości dodanej w kontekście ochrony interesu poprzez nadanie uprawnień. Co istotne, wychodzi ona ponad czystą semantykę. Po pierwsze, rozważania w kategorii praw nadaje uprawnieniom i obowiązkom z nich wynikającym znaczenia⁷². Zabieg ten przez niektórych przedstawicieli doktryny porównywany bywa do konstytucjonalizacji praw⁷³. Po drugie, i jeszcze ważniejsze, skorelowanie obowiązku z prawem ułatwia zrozumienie celu, dla którego dany obowiązek istnieje⁷⁴. Ma to ogromne znaczenie praktyczne w procesie stosowania wykładni. Współczesnym interesom i prawom (np. prawu własności) w wykorzystywaniu zasobów środowiska można bowiem przeciwstawiać inne prawa identyfikowane i chronione współcześnie⁷⁵. Można więc uznać, że przejście na język praw w odniesieniu do obowiązków pokolenia obecnego względem pokoleń przyszłych daje kwalitatywnie i kwantytatywnie nową jakość ochrony interesu⁷⁶.

Kolejnym argumentem, który może zostać przytoczony przez zwolenników uznania praw przyszłych pokoleń w obszarze środowiska naturalnego jest argument mówiący o tym, że zapewnienie przyszłym pokoleniom prawa do środowiska paradoksalnie pozytywnie oddziałuje także na stan środowiska, z którego korzystać mogą pokolenia współczesne. Perspektywa przyszłych pokoleń jest istotna dla pełnego zrozumienia fundamentalnej dla ochrony środowiska zasady przezorności⁷⁷. Można więc mówić o środowiskowych prawach przyszłych pokoleń jako swoistej gwarancji dobrego stanu środowiska pokoleń teraźniejszych i *vice versa* – dobry stan środowiska pokoleń współczesnych przyczynić się może do utrzymania jego właściwości także dla pokoleń przyszłych. Przemawiać za tym może m.in. fakt, że część norm prawnych odnosi się do uprawnień środowiskowych, mówiąc zarówno o pokoleniu obecnym jak i o pokoleniach przyszłych⁷⁸. Praktyka ochrony środowiska wskazuje, że realne możliwości rekulty-

⁷² A. Gosseries, *On Future Generations' Future Rights*, „The Journal of Political Philosophy” 2008, t. 16, nr 4, s. 453.

⁷³ Tamże.

⁷⁴ M. Kramer, N. Simmonds, H. Steiner, *A Debate...*, s. 48.

⁷⁵ M. Nyka, *Future Generations...*, s. 42.

⁷⁶ A. Gosseries, *On Future Generations'...*, s. 453.

⁷⁷ A. Kiss, *The Rights and Interests of Future Generations and the Precautionary Principle*, [w:] D. Freestone, E. Hay (eds.), *The Precautionary Principle and International Law: The Challenge to Implementation*, Hague 1996 s. 19–28; N. Manson, *Formulating the Precautionary Principle*, „Environmental Ethics” 2002, t. 24, s. 266; J. Cameron, W. Wade-Gery, J. Abouchar, *Precautionary Principle and Future Generations*, [w:] E. Agius, S. Busuttill, Tae-Chang Kim, K. Yazaki (eds.), *Future Generations and International Law*, London 1998, s. 93–116.

⁷⁸ W doktrynie występuje kilka modeli podejścia aktów prawnych do problematyki przyszłych pokoleń. Pierwszy z nich dotyczy zawarcia w akcie prawnych odniesień do aspiracji ludzi współczesnych lub wszystkich pokoleń w odniesieniu do pokoleń przyszłych. Drugi model przewiduje możliwość wyrażenia świadomości istnienia interesu prawnego przyszłych pokoleń w czasach współczesnych. Kolejne podejście koncentruje się na podkreśleniu odpowiedzialności międzynaro-

wacji zniszczonych elementów środowiska jest niezwykle trudna, a często po prostu niewykonalna.

Efektywność ochrony środowiska poprzez uznanie i realizację praw przyszłych pokoleń może być jeszcze większa, jeżeli wzorem części doktryny uznamy prawa przyszłych pokoleń w obszarze środowiska za prawa człowieka – tożsame lub wprost będące prawami z katalogu praw człowieka⁷⁹. W kontekście środowiska naturalnego analizować można perspektywę międzypokoleniową w odniesieniu do prawa do życia⁸⁰ lub prawa do środowiska odpowiedniej jakości. Związki pomiędzy bezpiecznym i zdrowym środowiskiem naturalnym a realizacją najbardziej fundamentalnych praw człowieka wydaje się być oczywisty. W doktrynie pewne minimum bezpieczeństwa ekologicznego uznaje się za warunek realizacji jakichkolwiek praw człowieka⁸¹.

Jakkolwiek istnienie prawa człowieka do środowiska odpowiedniej jakości budzi nadal pewne kontrowersje w doktrynie, a ochrona praw solidarnościowych (tzw. trzeciej generacji) daleka jest od ideału efektywności⁸², to perspektywa praw przyszłych pokoleń nadaje nowy kontekst i zwiększa efektywność ochrony środowiska. Dzieje się tak poprzez włączenie w zakres rozważań negatywnych skutków działalności, które wystąpić mogą w bardziej lub mniej odległej przyszłości. Jest to istotne zwłaszcza wtedy gdy profity z określonej formy negatywnej ingerencji w środowisko nie będą już łatwo dostrzegalne. Perspektywa taka bez wątpienia podnosi standard ochrony. Koniecznym bowiem elementem uzasadnienia korzystania ze środowiska stanie się wykazanie wkładu konsumpcji w tworzenie Rawlowskiej struktury podstawowej⁸³, czy też zagwarantowanie realizacji zdefiniowanej przez Edith Brown Weiss zasady zachowania swobody wyboru opcji rozwoju⁸⁴. Jakkolwiek paradoksalnie by to nie brzmiało, to kluczem

---

dowoprawnej współczesnych wobec przyszłych pokoleń. Jeszcze inne podejście prezentuje ochronę interesu przyszłych pokoleń z perspektywy obowiązku współczesnych. Ostatni ze zidentyfikowanych modeli polega na uznaniu prawa przyszłych pokoleń do ochrony ich prawa do życia w środowisku odpowiednim dla ich życia i dobrobytu. Por. H. Ward. *Beyond the Short Term: Legal and Institutional Space for Future Generations in Global Governance*, „Yearbook of International Environmental Law” 2011, t. 22, nr 1, s. 21.

⁷⁹ A. de-Shalit, *Why posterity...*, s. 113 i n.

⁸⁰ J. Sterba, J.P. Sterba, *The welfare rights of distant people and future generations: moral side-constraints on social policy*, „Social Theory and Practice” 1981, t. 7, s. 104.

⁸¹ Por. Deklaracja Konferencji Narodów Zjedoczonych w Sprawie Naturalnego Środowiska Człowieka – Sztokholm 1972. Por. M. Nyka, P. Zieliński, *Right to health and right to healthy environment in international law*, [w:] *Health Law. Selected Issues*, red. E. Sarnacka, Olsztyn 2015, s. 150 (udostępniona na warunkach rękopisu).

⁸² J. Ciechanowicz-McLean, M. Nyka *Human rights and the environment*, „Przegląd Prawa Ochrony Środowiska” 2012, nr 3, s. 81–109.

⁸³ H. Visser't Hooft, *Justice to Future Generations and Environment*, Dordrecht–Boston–London 2010, s. 29.

⁸⁴ E. Brown Weiss, *In Fairness to Future Generations: International Law, Common Patrimony and Intergenerational Equity* (Michigan: Transnational Publishers, Inc., 1989), 25–26.

do podniesienia jakości środowiska, do którego dostęp mają obecne pokolenia, leży w zagwarantowaniu i realizacji idei sprawiedliwości międzygeneracyjnej.

Opracowano kilka mechanizmów ochrony praw przyszłych pokoleń. W ogólnym zarysie zgrupować można je w ramach trzech modeli. Pierwszy z nich przewiduje sądową ochronę interesu przyszłych pokoleń⁸⁵. Sądy mogą interpretować istniejące już normy, a także tworzyć precedensy w taki sposób, aby podnosić poziom ochrony przyszłych pokoleń. W warstwie proceduralnej sądy mogą uznawać powództwa wytaczane w imieniu podmiotów przyszłych, przyczyniając się tym samym do zwiększenia efektywności realizacji zasady sprawiedliwości międzygeneracyjnej. Drugi model dotyczy sytuacji, w której powołany zostanie specjalny organ, ombudsman, lub komisarz (komisja), których zadaniem będzie ochrona praw przyszłych pokoleń⁸⁶. Podmiot taki powinien mieć możliwość rewidowania polityk krajowych oraz pełnić funkcje konsultacyjne. W niektórych przypadkach ombudsman mógłby również funkcjonować jako mediator pomiędzy interesem współczesnym, a interesem przyszłych pokoleń. Wreszcie trzeci model przewiduje stworzenie instytucji opiekunów przyszłych pokoleń⁸⁷. Zidentyfikowano by kategorię podmiotów (np. organizacje ekologiczne), jako uprawnionych do reprezentowania przed sądami i organami administracyjnymi interesów przyszłych pokoleń, wnoszenia skarg, przystępowania do postępowań.

Niektóre z nich zostały nawet zrealizowane w praktyce. Jako przykład przywołać można model komisarza ds. przyszłych pokoleń. Jedną z najbardziej doniosłych prób wprowadzenia instytucji rzecznika przyszłych pokoleń nastąpiła w toku prac przygotowawczych do Konferencji Rio 20+ w Rio de Janeiro w 2012 r. Jedną z diskutowanych tam propozycji był pomysł powołania instytucji Wysokiego Przedstawiciela Narodów Zjednoczonych ds. przyszłych pokoleń na poziomie międzynarodowym⁸⁸ oraz współpracujących z nim krajowych rzeczników przyszłych pokoleń⁸⁹. Pomysł ten narodził się w sytuacji, gdy na poziomie krajowym coraz częściej zidentyfikować można organy i instytucje pełniące funkcje rzeczników przyszłych pokoleń. Na przykład w 2004 r. w Brazylii powołano rzecznika przyszłych pokoleń, który działa w ramach Izby Reprezentantów (Camara dos Deputados) parlamentu Brazylii. Wśród jego kompetencji wyróżnić można prawo do weryfikacji i uczestnictwa w głosowaniach nad aktami prawnymi dotyczącymi środowiska i zrównoważonego rozwoju, promowanie debaty publicznej dotyczącej ochrony praw przyszłych pokoleń, podnoszenie na forum parlamentarnym zagadnień dotyczących ochrony środowiska, przyjmowanie skarg od podmiotów indywidualnych i opiniowanie aktów prawnych. W Finlandii w 1992 r. powołano Komitet Przyszłości. Jest to organ parlamentarny zajmują-

⁸⁵ Science and Environmental Health Network. *Models for Protecting the Environment for Future Generations* Harvard 2008, s. 12.

⁸⁶ Tamże, s. 15.

⁸⁷ Tamże, s. 19.

⁸⁸ Wg innych propozycji miała powstać Komisja Praw Planetarnych.

⁸⁹ Por. § 57 draftu zerowego dokumentu kończącego Konferencję Rio 20+.

cy się oceną rozwoju technologicznego i społecznymi konsekwencjami wpływu technologii na społeczeństwo. W Kanadzie w 1995 r. na mocy Auditor General Act (art. 15 ust. 1 i ust. 2, i art. 21 ust. 1 (h)) został powołany komisarz ds. środowiska i zrównoważonego rozwoju. Jest on asystentem Audytora Generalnego Kanady specjalizującym się w sprawach z zakresu zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska. Do jego zadań należy przeprowadzanie analiz i proponowanie rekomendacji w obszarze zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska. W Niemczech, na szczeblu federalnym, od 2001 r. funkcjonuje jako organ doradczy Bundestagu Komitet ds. Zrównoważonego Rozwoju⁹⁰. Jednym z jego zadań jest podejmowanie działań na rzecz większej równości i przyszłych pokoleń. Oprócz niego w państwie tym ochroną przyszłych pokoleń zajmują się także Komitet ds. Zrównoważonego Rozwoju przy sekretarzu stanu i Doradczy Komitet Parlamentarny ds. Zrównoważonego Rozwoju⁹¹. Na Węgrzech w 2007 r. powołano parlamentarnego komisarza przyszłych pokoleń, zwanego także ombudsmanem przyszłych pokoleń. W 2012 r. jego kompetencje zostały przejęte przez Komisarza ds. Praw Podstawowych. Wśród jego zastępców jest zastępca komisarza ds. ochrony interesu przyszłych pokoleń⁹². W Walii w 2011 r. przekształcono urząd komisarza ds. zrównoważonego rozwoju w urząd komisarza ds. zrównoważonej przyszłości⁹³.

Pomimo braku jednolitego stanowiska w doktrynie sądy od wielu lat w swym orzecznictwie podejmują działania mające na celu ochronę interesu przyszłych pokoleń. Jako jedną z pierwszych tego typu spraw warto przywołać arbitraż w sprawie połowu fok na Morzu Beringa, pomiędzy USA a Wielką Brytanią (1893)⁹⁴. Bardziej współcześnie zainteresowanie ochroną interesu przyszłych pokoleń przejawia także Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości w swojej opinii dotyczącej legalności wykorzystania broni jądrowej⁹⁵. Problem ochrony przyszłych pokoleń pojawił się także w toku rozstrzygnięcia przez MTS sporu w sprawie *Gobacikovo-Nagymaros*⁹⁶. Sędziowie Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w zdaniach odrębnych poruszali problem ochrony praw przyszłych pokoleń w sprawach *Jan Mayen*⁹⁷ i *New Zealand v. France*⁹⁸. Szczególną aktywnością wykazywał się tutaj sędzia Weeremantry, który wskazał, że zasada zachowania zasobów naturalnych w powiernictwie (truście) jest elementem

⁹⁰ <https://www.bundesregierung.de/Content/EN/StatischeSeiten/Schwerpunkte/Nachhaltigkeit/nachhaltigkeit-2010-12-13-strukturen-der-nachhaltigkeitspolitik.html> [dostęp: 23.8.2015].

⁹¹ <https://www.bundesregierung.de/Content/EN/StatischeSeiten/Schwerpunkte/Nachhaltigkeit/nachhaltigkeit-2010-12-13-strukturen-der-nachhaltigkeitspolitik.html> [dostęp: 23.8.2015].

⁹² <http://jno.hu/en/> [dostęp: 23.8.2015].

⁹³ <http://gov.wales/about/cabinet/cabinetstatements/2011/sfcommissioner/?lang=en> [dostęp: 23.08.2015].

⁹⁴ P. Sands, J. Peel, A. Fabra, R. MacKenzie, *Principles of International Environmental Law*, Cambridge 2012, s. 209.

⁹⁵ 1996 ICJ Rep., 226.

⁹⁶ 1997 ICJ Rep., 7.

⁹⁷ 1993 ICJ Rep., 38.

⁹⁸ 1995 ICJ Rep., 288.

współczesnego międzynarodowego prawa środowiska⁹⁹. W 2010 r. w sprawie dotyczącej fabryki celulozy i zanieczyszczania transgranicznych rzek pomiędzy Argentyną a Urugwajem sędzia Cançado Trindade w zdaniu odrębnym stwierdził, że „uznanie i zagwarantowanie sprawiedliwości międzygeneracyjnej stanowi część konwencyjnej treści międzynarodowego prawa środowiska”¹⁰⁰. Trudno nie zgodzić się z dosyć pesymistyczną opinią, że koncepcja sprawiedliwości międzygeneracyjnej jest wystarczająco istotna, by być wspominaną przez najważniejsze sądy na świecie, ale jednocześnie ciągle zbyt słabo zakorzeniona, by stać się podstawą jednolitej linii orzeczniczej. Wciąż brakuje wiążących norm prawa międzynarodowego, które w sposób bezpośredni identyfikowałyby obowiązek państw w zakresie ochrony środowiska dla przyszłych pokoleń¹⁰¹.

Jeśli chodzi o orzecznictwo sądów krajowych, to również tutaj dostrzec można rozstrzygnięcia, w których sądy przychyliły się do ochrony interesu przyszłych pokoleń, a niekiedy wręcz identyfikowały ten interes w kategorii praw. Co znamienne, w uwzględnianiu racji z argumentu o ochronie przyszłych pokoleń przodują sądy pozostające w ramach kultury prawnej *common law*, przyzwyczajone do orzekania w oparciu o zasady *equity*. Głośnym echem odbiła się sprawa *Juan Antonio Oposa et. al. v. Secretary of the Department of Environment and Natural Resources*¹⁰². Sąd Najwyższy Filipin nie dość że uznał w niej obowiązek każdego pokolenia do ochrony środowiska w interesie przyszłych pokoleń, to jeszcze uznał nieletnie dzieci, które złożyły pozew za podmiot mogący występować przed sądem w imieniu pokoleń przyszłych¹⁰³. W podobnym duchu również na Filipinach sąd powszechny rozstrzygał sprawę *Isagani Cruz and Cesar Europa v. Secretary of Environment and Natural Resources et. al.* Sąd uznał w sentencji wyroku, że ludy plemienne trzymają poszczególne elementy środowiska w ramach międzygeneracyjnego powiernictwa/trustu¹⁰⁴. Ostatnio pomysł uznania dzieci jako przedstawicieli przyszłych pokoleń został podchwycony przez sąd w Waszyngtonie. W sprawie *Zoe & Stella Frazier v. Washington Department of Ecology*, na podstawie skargi wniesionej przez ośmiorgo nastolatków King County Superior Court w wyroku z czerwca 2015 r., uznał prawo do występowania nieletnich w sprawie dotyczącej działań z zakresu ochrony klimatu, podejmowanych w celu ochrony prawa do środowiska zarówno pokolenia współczesnego, jak i przyszłych poko-

⁹⁹ M. Nyka, *Future Generations...*, s. 44.

¹⁰⁰ *Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay)*, I. C.J. Reports 2009–2010 (New York: United Nations, 2010), s. 28.

¹⁰¹ A. Ebel, T. Rinke, *Listening to the Voices of Young and Future Generations*, [w:] *Governing for Sustainability. State of the World 2014*, The World Watch Institute, Washington 2014, s. 125.

¹⁰² *Juan Antonio Oposa et. al. v. Secretary of the Department of Environment and Natural Resources (1993)*, Supreme Court of Philipines, SCRA 224. 1792; ILM 33. 173.

¹⁰³ M. Kenig-Witkowska, *Międzynarodowe prawo środowiska. Wybrane zagadnienia systemowe*, Warszawa 2011, s. 74.

¹⁰⁴ *Isagani Cruz and Cesar Europa v. Sec. of Environment and Natural Resources, et al (2000)*, Republic of Philipines, Supreme Court Manilla, G.R. No. 135385.

leń¹⁰⁵. Podobną argumentację przedstawiał także Sąd Najwyższy Indii w sprawach dotyczących kopalń w regionie Goa. W opinii sądu, powołującego się na zasadę zrównoważonego rozwoju oraz prawa człowieka wynikające z art. 21 Konstytucji Indii, wykorzystywanie rud żelaza przez zagraniczne koncerny, bez zapewnienia odpowiednich korzyści z tej działalności ludności tubylczej, jest sprzeczne zarówno z zasadą sprawiedliwości wewnątrzgeneracyjnej, jak i z zasadą sprawiedliwości międzygeneracyjnej¹⁰⁶. W czerwcu 2015 r. w Holandii Hague District Court, rozstrzygając sprawę z powództwa organizacji ekologicznej Urgenda, dotyczącą celów redukcyjnych gazów cieplarnianych, uznał obowiązek rządu Holandii do efektywnego przeciwdziałania zmianom klimatu wynikający z ogólnego obowiązku troski o obywateli. W uzasadnieniu sąd stwierdził, że prawdopodobieństwo wyrządzenia szkody podmiotom reprezentowanym przez Urgendę, wliczając w to obecne oraz przyszłe generacje obywateli Holandii, jest tak duże i tak konkretne, że zgodnie z obowiązkiem troski państwo powinno dokonać odpowiedniej kontrybucji, większej niż obecna, dla ochrony przed niebezpieczeństwami wynikającymi ze zmian klimatu¹⁰⁷.

Sprawiedliwość międzygeneracyjna wykracza poza ramy li tylko moralne, stając się jednym z elementów i kryteriów oceny współczesnych porządków prawnych. Poprzez zasadę zrównoważonego rozwoju perspektywa przyszłych pokoleń staje się coraz bardziej istotnym elementem oceny działań w sferze ochrony środowiska, polityki rozwojowej, handlu, inwestycji. Nie sposób jednak nie dostrzegać problemów, jakie pojawiają się przy próbach realizacji tej zasady. Niektóre z trudności są konsekwencją ograniczonych możliwości poznawczych zarówno w obszarze potrzeb środowiskowych przyszłych pokoleń, jak i warunków w jakich przyjdzie im funkcjonować. Części odpowiedzi na najtrudniejsze pytania dotyczące sposobów realizacji sprawiedliwości międzypokoleniowej wydaje się udzielać teoria i filozofia prawa. Z drugiej strony istniejące mechanizmy prawne wydają się często niedostosowane do realizacji idei sprawiedliwości w perspektywie międzypokoleniowej. Normy prawa międzynarodowego i krajowego coraz częściej odnoszą się do ochrony interesu przyszłych pokoleń. Poza aspektami międzygeneracyjnymi jego ochrona ma także istotne praktyczne znaczenie w celu podniesienia jakości ochrony środowiska dla pokoleń współczesnych. Brakuje jednak efektywnych instrumentów proceduralnych, które umożliwiłyby realizację tej zasady. Uznanie istnienia interesu, czy identyfikacja obowiązku troski o dobro przyszłych pokoleń, wydawałyby się oczywiste z punktu widzenia moralnego, nie doczekałyby się efektywnych mechanizmów gwarantujących ich ochronę.

¹⁰⁵ <http://indiancountrytodaymedianetwork.com/2015/08/15/21-youth-activists-sue-obama-administration-and-us-government-over-climate-change-161405> [dostęp: 23.8.2015].

¹⁰⁶ The Supreme Court of India Civil Original Jurisdiction, Writ Petition (Civil) no. 435 of 2012, <http://supremecourtindia.nic.in/outtoday/41437.pdf> [dostęp: 23.8.2015].

¹⁰⁷ <http://www.bloomberg.com/news/articles/2015-06-24/court-rules-netherlands-must-tighten-2020-emissions-target> [dostęp: 23.8.2015].

Wśród proponowanych przez doktrynę modeli ochrony interesu przyszłych pokoleń najszerzej rozpowszechniony jest model rzecznika, czy komisji. Okazuje się on jednak niewystarczający. Ochrona sądowa gwarancji przyszłych pokoleń istnieje nadal w sferze koncepcyjnej, jako że brak jest określenia, kto miałby interes/prawa przyszłych pokoleń reprezentować, a także jaki jest ich charakter. Pewną nadzieję można wiązać z rysującą się perspektywą uznania prawa przyszłych pokoleń do środowiska odpowiedniej jakości. Pamiętać jednak trzeba, że to solidarnościowe prawo człowieka nie jest w sposób dostateczny zabezpieczone zarówno na gruncie materialnoprawnym jak i proceduralnym nawet dla pokolenia współczesnego. Trudno nie zgodzić się z Yehundim Menuhinem, który w wywiadzie telewizyjnym dla stacji BBC stwierdził „*Mam nieodparte wrażenie, że jesteśmy najbardziej łajdackimi przodkami, jakich którekolwiek przyszłe pokolenie mogłoby mieć*”.

Maciej Nyka

INTERGENERATIONAL JUSTICE IN INTERNATIONAL ENVIRONMENTAL LAW

Intergenerational equity stems directly from the definition of sustainable development. Securing the decent environmental conditions of living for future generations seems to be one of the conditions of the continuity of mankind. That is the reason why the care for the quality of the environment which will be left to future generations can be identified in many international and national documents. Some of these documents are political in their nature, but the rest form a part of international or national „soft law” or even „hard law”. Also the relations between contemporary people and future generations can be analysed as a moral duty or can be identified as a legal duty of care, legal interest of future generations or even treated as a right of future generations to the environment of a good quality. This last approach seems to secure the quality of the environment in the most effective way. Paradoxically, granting environmental rights to future generations can also secure a good quality of the environment also to contemporary people. On the other hand, many theoretical and practical problems concerning securing rights to people that do not exist at the moment cannot be avoided. Some of these shortcomings have been already solved by the doctrine of legal theory and legal philosophy but still research in this area seems to be needed.